

PREZIDENTAS ANTANAS SMETONA EGZILYJE: “NENORIU SAVO RANKOMIS SUBOLŠEVIKINTI LIETUVĄ”

2014 m. visa Lietuva minėjo Prezidento Antano Smetonos 140-ąsias gimimo ir 70-ąsias mirties metines. Prezidento A. Smetonos įvairi visuomeninė, mokslinė ir politinė darbuotė jau yra gerai žinoma, tačiau paskutiniuosius veiklos metus (1940–1944) pasitraukus iš Lietuvos vis dar gaubia daug nežinios ir neigiami sovietinės propagandos sukurti stereotipai. Todėl Istorinė Prezidentūra Kaune nusprendė išsamiau panagrinėti šį dramatišką Prezidento gyvenimo tarpsnį ir rugpjūčio 7 d. atidarė parodą „Gyvename viltimi: Prezidentas Antanas Smetona egzilyje“.

GYVENAME VILTIMI:
Prezidentas
Antanas Smetona
egzilyje

Atvykimas į JAV

1941 metų kovo 10 dieną į Niujorko uostą laivu „Serpa Pinto“ atvyko Prezidentas A. Smetona su žmona. Juos pasitiko S. Smetonienės sesuo Jadvyga Tūbelienė su dukra Marija ir Niujorko lietuvių išeivijos atstovai. Kovo 13 dieną „Hotel Pierre“ viešbutyje Niujorke Amerikos lietuviai surengė iškilmingą Lietuvos Respublikos Prezidento A. Smetonos sutikimą.

Gaudamas JAV vizą A. Smetona pasižadėjo, jog šioje šalyje gyvens kaip privatus asmuo. Vis dėlto Amerikoje A. Smetona oficialiai buvo laikomas „įžymiu svečiu, Lietuvos Respublikos Prezidentu tremtyje, esančiu JAV privačioje padėtyje“. Praktiškai visuose oficialiuose ir neoficialiuose susitikimuose A. Smetona buvo tituluojamas: „His Excellency The President of The Republic of Lithuania“ (Jo Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidentas). Spaudoje jis buvo vadinamas „Exiled President of Lithuanian Republic“, „President in exile“ (Lietuvos Respublikos Prezidentas egzilyje). Lietuvos pasiuntiniai ir konsulai taip pat jį tituluodavo Lietuvos Prezidentu.

Jungtinėse Amerikos Valstijose Prezidentas A. Smetona dalyvavo įvairiuose susitikimuose su JAV Vyriausybės atstovais, valstijų gubernatoriais, miestų burmistrais ir kitais oficialiais asmenimis. 1941 metų balandžio 1 dieną A. Smetoną priėmė JAV Valstybės sekretoriaus pareigas ėjęs Sumneris Veilis, o balandžio 18 dieną privačioje audiencijoje – JAV Prezidentas Franklinas D. Ruzveltas. 1941 metų balandžio 2 dieną Prezidentas A. Smetona su žmona iškilmingai pagerbė Nežinomo kareivio kapą Arlingtono kapinėse Vašingtone.

Brangus Gubernatoriau, iki šiol gyvenu Springfildo, Ilinojaus valstijos, prisiminimais, kur vasario 17 d. turėjau malonumą dalyvauti Jūsų rūmuose kartu su Čikagos lietuvių delegacija oficialiuose pusryčiuose ir jutau Jūsų nuoširdų svetingumą. Aš su malonumu dar kartą reiškiu dėkingumą už Jūsų kilnų poelgį paskelbiant vasario 16 d. Lietuvos šventę Ilinojaus valstijoje. Jūsų poelgis yra vienas didžiausių moralinės paramos pavyzdžių visai lietuvių tautai, siekiančiai atgauti šalies nepriklausomybę. Dėkoju dar kartą ir lieku nuoširdžiai Jūsų, A. Smetona.

1943 03 08, A. Smetonos laiškas Dvaitui H. Grynui, Ilinojaus valstijos Gubernatoriui, *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, sudarė D. Dapkutė, Kaunas, 1999, p. 110.

Arrival in the USA

On March 10, 1941, President Antanas Smetona and his wife arrived at the New York port by a ship “Serpa Pinto”. They were met by Sofija Smetonienė’s sister Jadvyga Tūbelienė with her daughter Marija and representatives of New York Lithuanian émigrés. On March 13 at the “Hotel Pierre” in New York, American Lithuanians organized a red carpet reception for the President of the Republic of Lithuania.

When obtaining the US visa, Antanas Smetona promised to lead a life of a private person, however in America he was officially regarded as “an eminent guest, the President of the Republic of Lithuania in exile, being in a private position in the USA”. In most formal and informal meetings Antanas Smetona was titled as “His Excellency the President of the Republic of Lithuania”. The press called him “Exiled President of Lithuanian Republic”, “President in exile”. Lithuanian chargés d’affaires and consuls also called him the President of Lithuania.

In the USA President Antanas Smetona participated in various meetings with the US Government representatives, state governors, city burgomasters and other official persons. On April 1, 1941, Antanas Smetona was received by the State Secretary Sumner Welles, and on April 18, he was given a private audience by the US President Franklin D. Roosevelt. On April 2, President Antanas Smetona and his wife honored the Grave of an American soldier at Arlington Cemetery in Washington.

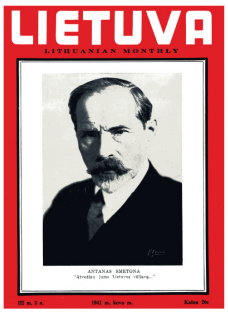
Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija Smetonienė 1941 m. kovo 10 d. atvykę į Niujorką.
President Antanas Smetona with his wife Sofija Smetonienė, upon arrival in New York, March 10, 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Iškilmingo Prezidento Antano Smetonos priėmimo viešbutyje „Hotel Pierre“ metu Lietuvos generalinis konsulas Jonas Budrys pristato svečius. Iš kairės: Jadvyga Tūbelienė, Sofija Smetonienė, Antanas Smetona, Jonas Budrys. Niujorkas, 1941 m. kovo 13 d.
A solemn reception honoring President Antanas Smetona at Hotel Pierre. Jonas Budrys, Consul General of Lithuania, is introducing the guests. From left to right: Jadvyga Tūbelienė, Sofija Smetonienė, Antanas Smetona, and Jonas Budrys. New York, March 13, 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

Prezidentas Antanas Smetona lankosi Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone. Iš kairės: Marija Žadeikienė su dukra Mirga Žadeikyte, Sofija Smetonienė, Antanas Smetona, Lietuvos nepaprastasis ir įgaliotasis ministras Vašingtone Povilas Žadeikis. 1941 m. balandis.
President Antanas Smetona is visiting the Legation of Lithuania in Washington. From left to right: Marija Žadeikienė with daughter Mirga Žadeikytė, Sofija Smetonienė, Antanas Smetona, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Lithuania in Washington Povilas Žadeikis. April 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Amerikos lietuvių leidžiamo žurnalo „Lietuva“ viršelis su Prezidento Antano Smetonos portretu ir užrašu „Atvežiau Jums Lietuvos vėliavą“.
Cover of the magazine “Lietuva” (Lithuania) issued by American Lithuanians with the portrait of President Antanas Smetona and an inscription “I brought you the flag of Lithuania”.
Lietuva, 1941 m. III m., Nr. 3 viršelis.
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

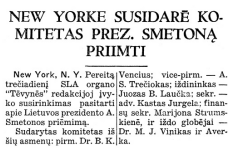
Prezidento Antano Smetonos atvykimo į JAV garbei viešbutyje „Hotel Pierre“ surengtos vaišės. Niujorkas, 1941 m. kovo 13 d.
A solemn dinner honoring the arrival of President Antanas Smetona in the USA at Hotel Pierre. New York, March 13, 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Prezidentas Antanas Smetona deda vainiką prie Nežinomojo kareivio kapo Arlingtono kapinėse. Vašingtonas, 1941 m. balandžio 2 d.
President Antanas Smetona is laying a wreath on the Grave of an American Soldier at Arlington Cemetery, Washington, April 2, 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

Prezidentas Antanas Smetona pagerbia Nežinomojo kareivio kapą Arlingtono kapinėse. Vašingtonas, 1941 m. balandžio 2 d.
President Antanas Smetona is honouring the Grave of an American Soldier at Arlington Cemetery. Washington, April 2, 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

NEW YORKE SUSIDARĖ KOMITETAS PREZ. SMETONĄ PRIIMTI

New York, N. Y. Pereitą trečiadienį SLA organo "Tėvynės" redakcijoj įvyko susirinkimas pasitarti aple Lietuvos prezidento A. Smetonos priėmimą.

Sudarytas komitetas iš šių asmenų: pirm. Dr. B. K. Venclus; vice-pirm. — A. S. Trečiokas; iždininkas — Juozas B. Laučka; sekr. — adv. Kastas Jurgelo; finansų sekr. Martjona Strumskienė, ir iždo globėjai — Dr. M. J. Vinikas ir Averka.

Darbininkas, 1941 01 28, Nr. 8, p. 1.
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Prezidentas Smetona Jau New Yorke

Darbininkas, 1941 01 28, Nr. 8, p. 1.
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

ISTORINĖ PREZIDENTŪRA KAUNE

„Nenoriu savo rankomis subolševikinti Lietuvą“

1940 metų birželio 15 d. į Kauną žengiant sovietų kariuomenės daliniams

Prezidentas Antanas Smetona pasitraukė į Vokietiją. Palikdamas Prezidentūrą jis pasakė: „Nenoriu savo rankomis subolševikinti Lietuvą“. A. Smetona tikėjosi kur kas daugiau šalies labui nuveikti vadovaudamas egzilyje sudarytai vyriausybei, nei tapdamas marionete sovietų rankose. Tuo metu daugelis žmonių šį žingsnį įvertinto kaip valstybės išdavystę. Ypatingai pasistengė sovietinės propagandos meistrai: per Lieponos upelį brendančio prezidento karikatūriškas vaizdinys gana stipriai įsišaknijęs mūsų istorinėje atmintyje. Vis tik reikėtų laikytis Lietuvos pasiuntinio Londone Broniaus Balučio pozicijos, kad Prezidentą reikia ne teisti ir smerkti, bet pasveikinti, kad jam beveik paskutiniu momentu pasisekė laimingai „išsprukti“ iš raudonųjų budelių nagų. Diplomatas B. Balutis 1941 metų gegužę rašytame laiške Prezidentui teigė: „Tuo laiku kai kas buvo linkęs manyti, kad Tamstai nereikėjo to daryti, bet reikėjo pasilikti savo krašte. Mat nenusimanyta, su kuo reikalo turima. Estijos ir Latvijos Prezidentų likimas parodė, kad Tamstos nujautimas buvo teisingesnis ir laimingesnis, taip asmeniniu, taip ir valstybiniu požiūriu.“

Šiandien viešojoje erdvėje A. Smetona apšaukiamas bailiu ir išdaviku, net nesusimąstant, kokiomis dramatiškomis aplinkybėmis Prezidentas ir jo šeimos nariai išvyko iš Lietuvos, kiek laiko truko jų klajonės po Europos šalis, kol galiausiai A. Smetona buvo sutiktas Niujorko uoste. Daugeliui lietuvių atrodo, jog kirtęs Lietuvos sieną, Prezidentas A. Smetona, lyg koks turistas, tuoj pat išvyko į Ameriką. Realybė buvo daug sudėtingesnė, pilna įtampos ir įvairių sunkumų. Žinoma, negalime lyginti Smetonų šeimos likimo su tų, kurie gyvuliniais vagonais buvo ištremti į Sibirą, tačiau ir Prezidento A. Smetonos šeima, ir 1944 m. nuo sovietų teroro į Vakarus bėgantys lietuviai taip pat jautėsi esą tremtiniais, aplinkybių priverstais palikti Lietuvą. Akcentuotina, jog stiprėjant įtampai tarptautinėje politikoje dar 1939 m. Lietuvos Vyriausybė svarstė galimybę atėjus dienai X į Vakarus pasitraukti visai Vyriausybei. 1940 m. birželio 15 d. Paskutinio posėdžio metu taip pat buvo prisimintas šis planas, tačiau ministrai ir kariuomenės vadai nepritarė nei ginkluotam pasipriešinimui, nei Vyriausybės evakuacijai. Supratęs, jog yra paliktas vienas, A. Smetona nutarė trauktis iš Lietuvos ir savarankiškai tęsti Lietuvos valstybingumą kartu su užsienyje veikiančiu Lietuvos diplomatiniu korpusu.

GYVENAME VILTIMI:
Prezidentas
Antanas Smetona
egzilyje

Atvykimas į JAV

Susitikimai su A. Smetona buvo rengiami daugelyje miestų, kuriuose telkėsi gausesnės lietuvių bendruomenės. 1941 metų gegužės 2 dieną Prezidentas A. Smetona buvo iškilmingai sutiktas „Palmer House“ viešbutyje Čikagoje. Šio priėmimo metu jis kreipėsi į JAV ir Kanados gyventojus per nacionalinio transliuotojo „National Broadcasting Co“ radijo tinklą. Kalbą transliavo 81 radijo stotis.

Prezidento A. Smetonos atvykimas į JAV sukėlė daug diskusijų lietuvių išeivijoje. Daugiausia palaikymo A. Smetona sulaukė iš tautininkų pusės. Dalis JAV lietuvių buvo linkę priimti A. Smetoną, bet tik kaip privatų asmenį. Socialistų, komunistų ir krikščionių-demokratų atstovai A. Smetonai pažėrė kaltinimų dėl diktato, pabėgimo iš Lietuvos ir nesipriešinimo sovietams, todėl jie nenorėjo, kad jis dalyvautų politinėje veikloje. Tuo metu, kai viešai buvo svarstomas Prezidento pasitraukimas iš Lietuvos, A. Smetona su žmona net neturėjo kur apsistoti. Smetonų šeimai nuoširdžiai pagelbėjo lietuvių verslininkas Juozas Bačiūnas, pakvietęs laikinai apsistoti savo vasarvietėje Tabor Farme (Sodus, Mičigano valstijoje). 1941 metų gegužės 15 dieną A. Smetona su žmona atvyko į Tabor Farmą, kur vėliau prie jų prisijungė kiti šeimos nariai

New Yorke ir Čikagoje man buvo lietuvių suruošti sutikimai. Juos boikotavo tačiau Kunigų Vienybė (katalikai partiniai), socialistai ir, žinoma, bolševikai. Ši talka rašė, šaipėsi ir kraipėsi prieš mane. Tokia tos trejybės linkmė, nukreipta prieš mane, tebėra lig šiol. Po kelionės nuvargio vasarą 4 mėnesius gyvenau, ilsėjaus vieno turtingo lietuvio (Bačiūno) kurorte, kaip svečias. Paskum čia viešėjo drauge mano sūnus su žmona, dukté su vyru ir p. Tūbelienė su dukterim. P. Žadeikio patartas, apsigyvenau toliau nuo Washingtono, pirma Čikagoje (Illinois Valst.), o dabar Clevelande (Ohio Valst.).

1943 03 12, A. Smetonos laiškas S. Lozoraičiui, *Antano Smetonos korespondencija, 1940–1944 m.*, sudarė D. Dapkutė, Kaunas, 1999, p. 166.

Arrival in the USA

Meetings with Antanas Smetona were arranged in many cities with major Lithuanian communities. On May 2, 1941, a solemn reception was organised at “Palmer House” hotel in Chicago where the President addressed the US and Canadian citizens through the radio network of the national broadcaster “National Broadcasting Co”. The speech was broadcasted by 81 radio station.

The arrival of President Antanas Smetona in the USA triggered a lot of discussions among the Lithuanian émigrés. Most support came from nationalists; whereas a part of the US Lithuanians was inclined to accept Antanas Smetona only as a private person. Socialists, communists and Christian-democrats accused Smetona of dictate, retreat from Lithuania and non-resistance to the Soviets and did not want him to participate in political activity.

While the President’s retreat from Lithuania was being discussed, Antanas Smetona and his wife did not even have a place to stay. A Lithuanian businessman Jonas Bachunas offered help by inviting them to stay in his villa in Tabor Farm (Sodus, Michigan). On May 15, 1941, Antanas Smetona and his wife arrived at Tabor Farm, where he was later joined by the other family members.

Sofija Smetonienė. 1941 m.
Sofija Smetonienė, 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Prezidentas Antanas Smetona. 1941 m.
President Antanas Smetona, 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Prezidentas Antanas Smetona Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone 1941 m. balandį.
President Antanas Smetona in the Legation of Lithuania in Washington, April 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Prezidentas Antanas Smetona sako kalbą Čikagoje, viešbučio „Palmer House“ didžiojoje salėje. Prezidentas kreipiasi į JAV ir Kanados gyventojus per nacionalinio transliuotojo „National Broadcasting Co“ radijo tinklą. 1941 m. gegužės 4 d.
President Antanas Smetona is giving a speech in the Great Hall of Palmer House Hotel. The President is addressing the residents of USA and Canada via National Broadcasting Co. Radio network. Chicago, May 4, 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

Prezidentas Antanas Smetona su šeima vieši Amerikos lietuvių išeivijos veikėjo Juozo Bačiūno vasarvietėje Tabor Farme, Mičigano valstijoje. Iš kairės: Aloyzas Valušis, Marija Tūbelytė, Juozas Bačiūnas, Antanas Smetona, Sofija Smetonienė, Jadvyga Tūbelienė. 1941 m. gegužė.
President Antanas Smetona and his family are visiting the summer house of Juozas Bačiūnas, an activist of the Lithuanian Diaspora, in Tabor Farm, State Michigan. From left to right: Aloyzas Valušis, Marija Tūbelytė, Juozas Bačiūnas, Antanas Smetona, Sofija Smetonienė, Jadvyga Tūbelienė. May 1941.
Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Lietuvos Respublikos Prezidentui priimti komitetas. Centre sėdi Prezidentas A. Smetona, šalia – S. Smetonienė. Bruklinas,1941 m.
The Committee for the reception of President Antanas Smetona. Sitting in the centre – President A. Smetona, next to him – S. Smetonienė. Brooklyn, 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

ISTORINĖ PREZIDENTŪRA KAUNE

Pasitraukimas iš Lietuvos

Prezidentas su dukra Marija ir žentu Aloyzu Valušiu bei sūnaus Juliaus šeimos

nariais – žmona Birute Smetoniene ir vienerių metų sūneliu Antanu Algirdu ir palyda iš Prezidentūros išvyko apie 16 valandą. Ponia Sofija Smetonienė šeimą pasivijo automobiliu iš Užugirio. Kybartų pasienio postą Smetonos pasiekė apie 22 val. ir čia laukė nemalonus siurprizas, nes Ministro pirmininko Antano Merkio nurodymu siena buvo uždaryta. Iš patikimų šaltinių sužinoję, kad sovietų nurodymu bus bandoma bet kokiomis priemonėmis A. Smetoną sugrąžinti į Kauną, Prezidento apsauginininkai nutarė kuo skubiau aplinkiniais takais pervesti A. Smetoną per sieną į Vokietijos pasienio postą. Kitiems Smetonų šeimos nariams kirsti sieną buvo leista tik paryčiais. Prezidento duktė M. Valušienė telefonu išsireikalavo leidimą legaliai visiems šeimos nariams ir palydai kirsti sieną. Birželio 16 d. 12 val. vokiečių pasieniečiai sulaukė atsakymo iš Berlyno, iš paties Adolfo Hitlerio, kad A. Smetonai ir su juo esančiai grupei leidžiama pasilikti Vokietijoje.

Lietuvos Prezidentas Vokietijoje buvo apsuptas policininkų, jam uždrausta be leidimo ir palydos išeiti iš viešbučio. A. Smetona puikiai suprato, jog čia yra nepageidaujamas svečias, todėl ieškojo kitos neutralios valstybės, kurioje galėtų su šeima apsistoti ilgesniam laikui. Jis norėjo likti Europoje ir būti kuo arčiau Lietuvos, tačiau joks kitas kraštas nesutiko jo priimti. Vienintelė JAV, su kuriomis Lietuva palaikė draugiškus santykius, suprasdamos dramatišką Smetonų padėtį suteikė joms vizas, bet tik su sąlyga, kad Prezidentas nelaikys savęs valstybės galva ir atvyks kaip privatus asmuo.

Gavę JAV vizas Smetonos išvyko į neutralią Šveicariją, kur stebėjo politinius pokyčius kaupė lėšas kelionei per Atlantą. 1941 m. sausį iš Lisabonos laivu išplaukę A. Smetona su žmona Sofija 1941 m. vasario 14 d. pasiekė Rio de Žaneirą. Čia Smetonas sutiko Brazilijos Prezidentas Getulio Vargas. Šiltai priimtas Brazilijos lietuvių bendruomenės Prezidentas su žmona po poros savaičių laivu „Serpa Pinto“ išvyko į Niujorką.

Iškilmingas sutikimas Niujorke

Kovo 10 d. Niujorko uoste A. Smetoną su žmona pasitiko Lietuvos atstovai JAV Povilas Žadeikis ir Jonas Budrys, o uoste jų laukė apie 30 JAV spaudos atstovų, fotografų ir keletas kino kronikininkų bei gausus lietuvių būrys. Atsigavęs po ilgos kelionės, kovo 13 d. Prezidentas su šeimos nariais buvo pakviestas į Niujorko „Hotel Pierre“ dalyvauti iškilmingose sutiktuvėse. Renginyje dalyvavo daugiau kaip 400 svečių, tarp jų ir Latvijos bei Estijos atstovai. Estijos atstovas J. Kaivas

sveikino A. Smetoną – vienintelį laisvą ir gyvą Baltijos valstybių prezidentą. A. Smetona savo kalboje pabrėžė: „gelbėdamas save ir savuosius, gelbėjau Lietuvos garbę ir vardą“.

Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone išplatino pranešimą, kuriame nurodė, kad A. Smetona JAV valdžios atžvilgiu yra privatus asmuo, tačiau Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu jis formaliai „tebesiskaito Lietuvos Prezidentu“, todėl „Lietuvos piliečiams, kaip ten Lietuvoje, taip užsieniuose gyvenantiems, p. A. Smetona tebėra Lietuvos Prezidentas užsienio atostogose sveikatai pataisyti“. Nors prieš gaudamas vizą į JAV A. Smetona pasižadėjo, jog šioje šalyje gyvens kaip privatus asmuo, tačiau iki pat mirties Amerikoje jis buvo tituluojamas Jo Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidentu arba Lietuvos Respublikos Prezidentu egzilyje.

GYVENAME VILTIMI:
Prezidentas
Antanas Smetona
egzilyje

Prezidento veikla JAV

Jungtinėse Amerikos Valstijose A. Smetona dalyvavo renginiuose, skaitė paskaitas, susitikdavo su lietuvių bendruomenėmis. 1941 metų rudenį ir žiemą Prezidentas kartu su „Lietuvai vaduoti sąjungos“ atstovais važinėjo po lietuvių kolonijas Klivlende, Brukline, Čikagoje, Niujorke, Bostone, Detroite, Filadelfijoje ir kt., organizuodamas įvairias akcijas. Prezidentas A. Smetona kasdien dirbo namuose, stengėsi sekti tarptautinės politikos naujienas, kreipėsi į oficialius JAV atstovus, susirašinėjo su Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Vašingtone Povilu Žadeikiu, Lietuvos generaliniu konsulu JAV Jonu Budriu, Lietuvos konsulu Čikagoje Petru Povilu Daudžvardžiu, Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Pietų Amerikai Kazimieru Graužiniu, Lietuvos diplomatijos šefu Stasiu Lozoraičiu. Prezidentui aktyviai talkino lietuvių išeivijos veikėjai: teisininkas Antanas Olis, tautininkiškos pakraipos laikraščio „Dirva“ redaktorius, rašytojas Kazys Karpius, finansininkas Justinas Mackevičius, verslininkas Juozas Bačiūnas ir daugelis kitų.

Prezidentas ir jo ištikimiausi rėmėjai K. Karpius bei A. Olis tikėjosi egzilinės Lietuvos vyriausybės sudarymo su A. Smetona priešakyje. 1941 metų gruodžio 18 dieną Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Vašingtone P. Žadeikis, o 1942 metų sausio 28 dieną ir pats Prezidentas A. Smetona kreipėsi į JAV Valstybės departamentą, prašydami leisti sudaryti egzilinę Lietuvos vyriausybę. Deja, buvo gautas neigiamas atsakymas.

1941 metų gruodį, JAV įstojus į Antrąjį pasaulinį karą ir tapus SSRS sąjungininke kare su hitlerine Vokietija, pasikeitė JAV valdžios požiūris į Lietuvos Prezidentą. A. Smetona staiga tapo stebimas CŽV ir FTB pareigūnų. Jo veikla buvo suvaržyta daugelio apribojimų, reikalauta pateikti visų viešai pasakytų kalbų vertimus į anglų kalbą. A. Smetona nerimavo, kad ilgainiui teks atsisakyti viešumo, vengti susirinkimų ir bendravimo su spaudos atstovais.

Nė vienas Europos kraštas nesutiko man, kaip Lietuvos Prezidentui, duoti savo ribose prieglaudą ilgesniam laikui. Tik J.A.V-bių Ambasada Berlyne atjautė mano tragingą būklę ir skubiai išrūpino man ir mano šeimai leidimą apsigyventi jos atstovaujamame krašte. Va jau dvejus su viršum metus naudojuosi su savaisiais jo žmoniška viešnage. Tačiau, ko tolyn to daugyn ilgiuosi savo tėvynės, pirma Sovietų, o dabar Vokiečių pavergtos ir kamuojamos. Daugiausia vargina mane ir mano kompatriotus klausimas, ar bus mūsų tėvynė išvaduota, ar mes galėsim jon grįžti laisvon ir nepriklausomon.

1943 05 26, A. Smetonos laiškas majorui generolui Deividui Pieskotui Berouzui, *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, sudarė D. Dapkutė, Kaunas, 1999, p. 170.

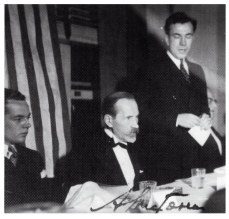
The President's activity in the USA

In the USA Antanas Smetona attended different events, delivered lectures, participated in meetings with Lithuanian communities. In autumn and winter of 1941 the President and representatives of the "Union to Liberate Lithuania" were visiting Lithuanian colonies in Cleveland, Brooklyn, Chicago, New York, Detroit, Philadelphia and organized various campaigns. The President worked at home every day, tried to follow international political news, addressed the US officials, corresponded with Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Lithuania in Washington Povilas Žadeikis, Consul General of Lithuania in the USA Jonas Budrys, Consul of Lithuania in Chicago Petras Povilas Daudžvardis, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Lithuania in South America Kazimieras Graužinis, the chief of the Lithuanian diplomatic corps in exile Stasys Lozoraitis.

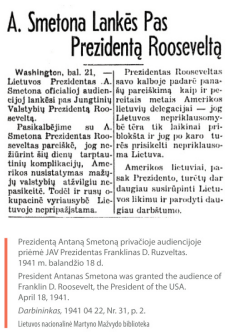
The President and his most faithful supporters Kazys Karpius and Antanas Olis were hoping to form a government of Lithuania in exile, led by Antanas Smetona. On December 18, 1941, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of Lithuania in Washington Povilas Žadeikis and on January 28, 1942, the President A. Smetona himself addressed the US State Department with the request for permission to form the government of Lithuania in exile. Unfortunately, the answer was negative. In December 1941, when the USA joined World War II and became an ally with the USSR in the war against Hitler Germany, the US authorities changed their attitude towards the President of Lithuania. Suddenly Antanas Smetona was watched by the CIA and FBI officers. His activity was restricted by many limitations.

Prezidentas Antanas Smetona prie rašomojo stalo bute Klivlende. 1943 m.
President Antanas Smetona at his desk in his flat in Cleveland, 1943.
Margutis, 1944 01 15, Nr. 1, p. 7.
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Prezidentas Antanas Smetona dalyvauja priėmime Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone. Kalbą sako teisininkas Antanas Olis. 1941 m. balandžio 20 d.
President Antanas Smetona at a reception at the Legation of Lithuania in Washington. Lawyer Antanas Olis is making a speech. April 20, 1941.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

A. Smetona Lankės Pas Prezidentą Rooseveltą

Washington, bal. 21, — Lietuvos Prezidentas A. Smetona oficialioj audiencijoj lankėsi pas Jungtinių Valstybių Prezidentą Roosevelt'ą.

Pasikalbėjime su A. Smetona Prezidentas Roosevelt'as pareiškė, jog nežiūrint šių dienų tarptautinių komplikacijų, Amerikos nusistatymas mažųjų valstybių atžvilgiu nepasikeitė. Todėl ir ryšių ekonominė vyriausybė Lietuvoje nepripažįstama.

Prezidentas Roosevelt'as savo kalboje padarė panašių pareiškimų kaip ir pereitais metais Amerikos lietuvių delegacijai — jog Lietuvos nepriklausomybė tėra tik laikinai prieblokšta ir jog po karo turės prisikelti nepriklausoma Lietuva.

Amerikos lietuviai, pasak Prezidento, turėtų dar daugiau susirūpinti Lietuvos likimu ir parodyti daugiau darbštumo.

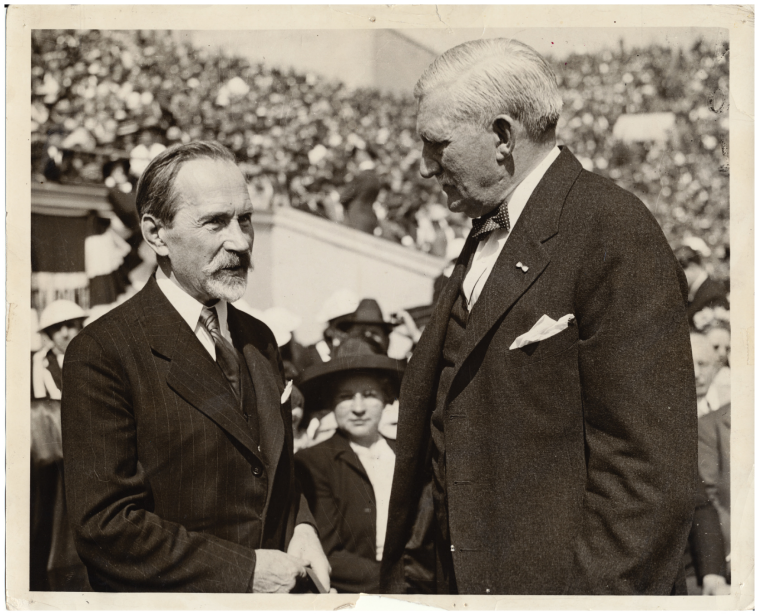
Prezidentą Antaną Smetoną privačioje audiencijoje priėmė JAV Prezidentas Franklinas D. Ruzveltas. 1941 m. balandžio 18 d.
President Antanas Smetona was granted the audience of Franklin D. Roosevelt, the President of the USA. April 18, 1941.
Darbininkas, 1941 04 22, Nr. 31, p. 2.
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija Smetoniene atvyksta į Čikagą.
President Antanas Smetona with his wife Sofija Smetonienė. Arrival in Chicago.
Herald American, 1941 05 02, Nr. 255, p. 1.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

Lietuvių gausiai gyvenamos vietovės JAV, kuriose lankėsi Prezidentas A. Smetona 1941–1943 metais.
President A. Smetona visited a number of Lithuanian colonies in the USA. 1941–1943.
JAV valstijų žemėlapis. Hamburgas, Vokietija, 1933 m. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Prezidentas Antanas Smetona dalyvauja „I'm an American Day" iškilmėse Čikagoje, „Soldier Field" stadione. A. Smetona kalbasi su karo gamyklos direktoriumi Viljamu S. Knudsenu. 1941 m.
President Antanas Smetona is participating in the "I'm an American Day" in Chicago, Soldier Field Stadium. Antanas Smetona is talking to the director of the military factory William S. Knudsen. 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

ISTORINĖ PREZIDENTŪRA KAUNE

Prezidento veikla JAV

Visuomeninė ir politinė A. Smetonos veikla Amerikoje buvo aktyvi ir labai įvairi.

Jis lankė lietuvių bendruomenes, skaitė paskaitas, susitiko su aukščiausio rango JAV valstybės atstovais, viešose kalbose primindavo sovietų įvykdytą Lietuvos okupaciją. Jungtinėse Amerikos Valstijose Prezidentas A. Smetona dalyvavo įvairiuose susitikimuose su JAV Vyriausybės atstovais, valstijų gubernatoriais, miestų burmistrais ir kitais oficialiais asmenimis. 1941 m. balandžio 1 d. A. Smetoną priėmė JAV Valstybės sekretoriaus pareigas ėjęs Sumneris Veilis, o balandžio 18 d. privačioje audiencijoje – JAV Prezidentas Franklinas D. Ruzveltas. 1941 m. balandžio 2 d. Prezidentas A. Smetona su žmona iškilmingai pagerbė Nežinomo kareivio kapą Arlingtono kapinėse Vašingtone. Susitikimai su A. Smetona buvo rengiami daugelyje miestų, kuriuose telkėsi gausesnės lietuvių bendruomenės. 1941 m. gegužės 2 d. Prezidentas A. Smetona buvo iškilmingai sutiktas „Palmer House“ viešbutyje Čikagoje. Šio priėmimo metu jis kreipėsi į JAV ir Kanados gyventojus, jo kalbą transliavo 81 radijo stotis.

Jungtinėse Amerikos Valstijose A. Smetona dalyvavo renginiuose, skaitė paskaitas, susitikdavo su lietuvių bendruomenėmis. 1941 metų rudenį ir žiemą Prezidentas kartu su „Lietuvai vaduoti sąjungos“ atstovais važinėjo po lietuvių kolonijas Klivlende, Brukline, Čikagoje, Niujorke, Bostone, Detroite, Filadelfijoje ir kt., organizuodamas įvairias akcijas. Prezidentas A. Smetona kasdien dirbo namuose, stengėsi sekti tarptautinės politikos naujienas, kreipėsi į oficialius JAV atstovus, susirašinėjo su Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Vašingtone Povilu Žadeikiu, Lietuvos generaliniu konsulu JAV Jonu Budriu, Lietuvos konsulu Čikagoje Petru Povilu Daudžvardžiu, Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Pietų Amerikai Kazimieru Graužiniu, Lietuvos diplomatijos šefu Stasiu Lozoraičiu. Prezidentui aktyviai talkino lietuvių išeivijos veikėjai: teisininkas Antanas Olis, tautininkiškos pakraipos laikraščio „Dirva“ redaktorius, rašytojas Kazys Karpis, finansininkas Justinas Mackevičius, verslininkas Juozas Bačiūnas ir daugelis kitų.

Prezidentas ir jo ištikimiausi rėmėjai tikėjosi egzilinės Lietuvos vyriausybės sudarymo su A. Smetona priešakyje. 1941 metų gruodžio 18 dieną Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Vašingtone P. Žadeikis, o 1942 metų sausio 28 dieną ir pats Prezidentas A. Smetona kreipėsi į JAV Valstybės departamentą, prašydami leisti sudaryti egzilinę Lietuvos vyriausybę. Deja, buvo gautas neigiamas atsakymas.

1943 m. gegužę A. Smetona laiške majorui generolui Deividui Preskotui Berouzui rašė: „Tačiau, ko tolyn to daugyn ilgiuosi savo tėvynės, pirma Sovietų, o dabar

Vokiečių pavergtos ir kamuojamos. Daugiausia vargina mane ir mano kompatriotus klausimas, ar bus mūsų tėvynė išvaduota, ar mes galėsim jon grįžti laisvon ir nepriklausomon“.

Dar daugiau suvaržymų savo veiklai A. Smetona sulaukė 1943 m., kai JAV įstojo į Antrąjį pasaulinį karą ir tapo SSRS sąjungininke. Tuomet A. Smetona tapo stebimas CŽV ir FTB pareigūnų. Jo veikla buvo suvaržyta daugelio apribojimų, reikalauta pateikti visų viešai pasakytų kalbų vertimus į anglų kalbą. A. Smetona nerimavo, kad ilgainiui teks atsisakyti viešumo, vengti susirinkimų ir bendravimo su spaudos atstovais. SSRS taip pat degė noru kuo greičiau atsikratyti labai neparankaus vis dar aktyvaus okupuotos Lietuvos prezidento. Prezidento veiklą nutraukė 1944 m. sausio 9 dieną namuose kilęs gaisras, kurio metu jis žuvo. Kadangi A. Smetonos žūtimi labiausiai buvo suinteresuota Maskva, kaltininkų paieška veda į NKVD.

Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija Smetoniene dalyvauja susitikime su Čikagos lietuviais. 1941 m.
President Antanas Smetona and his wife Sofija Smetonienė in a meeting with Lithuanian residents of Chicago. 1941.
Dirva, 1974, Nr. 42, p. 5.
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Prezidento Antano Smetonos vizitas Springfilde, Ilinojaus valstijoje 1941 metais. Prezidentas A. Smetona, Ilinojaus valstijos gubernatorius leitenantas Hju W. Krosas, konsulas Petras Daudžvardis, vicekonsulas Jonas Jasinka, Justinas Mackevičius.
A visit of President Antanas Smetona in Springfield, State Illinois, in 1941. President A. Smetona, Ilinois Lieutenant Governor Hugh W. Cross, Consul Petras Daudžvardis, Vice-consul Jonas Jasinka, Justinas Mackevičius.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

VIEŠNIA IŠ LIETUVOS SU CHICAGIETĖMIS. Iš kairės į dešinę — Mrs. J. Mack-Mackevičienė, p. Ž. Smetonienė ir Mrs. P. Daužvardienė.

Prezidentienė Sofija Smetonienė (viduryje) su J. Mack-Mackevičiene (kairėje) ir Juzefa Daudžvardiene (dešinėje). Čikaga, 1941 m.
First Lady Sofija Smetonienė (in the center) with J. Mack-Mackevičienė (on the left) and Juzefa Daudžvardienė (on the right), Chicago, 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

Prezidento Antano Smetonos priėmimas Springfilde 1941 metais. Prezidento kairėje – Ilinojaus valstijos gubernatorius leitenantas Hju W. Krosas.
A reception held to honor President Antanas Smetona in Springfield in 1941. To the left of the President is seated Hugh W. Cross, the Lieutenant Governor of the State of Illinois
VDU Lietuvių išeivijos institutas

MONDAY, MAY 5, 1941 — 23

Lith
lears
al mass

Kneeling in prayer beside husband, President Antanas Smetona of Lithuania, Sofia Smetona is unable to hide tears during high mass at St. George Lithuanian Catholic church, 3230 S. Lithuanica, Leader of Russia dominated nation says people of Lithuania, Latvia and Estonia are continuing to resist pressure. (TIMES Photo)

Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija Smetoniene dalyvauja Šv. mišiose Čikagos lietuvių Šv. Jurgio bažnyčioje. 1941 m. gegužės 3 d.
President Antanas Smetona and his wife Sofija Smetonienė are participating in a Holy Mass at St. George Church of the Lithuanian diaspora of Chicago. May 3, 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

JAV Iždo departamento atstovas įteikia bombonešio „Lituanica" modelį Elzbietai Viltrakienei, kurios penki sūnūs tarnavo JAV karuomenėje. Ceremonijoje dalyvavo ir Prezidentas Antanas Smetona. Iš kairės: (nežinomas asmuo), prof. Kvinsis Raitas, E. Viltrakienė, Antanas Olis, Hju W. Krosas, Prezidentas Antanas Smetona, Juzefa Daudžvardienė. Čikaga, 1941 m. gegužė.
A representative of USA Treasury Department hands a model of "Lituanica" bomb carrier to Elzbieta Wiltrakienė whose five sons served in the army of the United States. In the ceremony, President Antanas Smetona was also participating. From left to right: (an unknown individual), prof. Quincy Wright, E. Wiltrakienė, Antanas Olis, Hugh W. Cross, President Antanas Smetona, Juzefa Daudžvardienė. Chicago, May 1941.
VDU Lietuvių išeivijos institutas

GYVENAME VILTIMI:
Prezidentas Antanas Smetona egzilyje

Prezidento veikla JAV

Prezidentas A. Smetona tikėjosi įsidarbinti redaktoriumi, publicistu ar lektoriumi, tačiau niekas nedrįso jo samdyti. Visiškai išsekus turėtoms santaupoms, Smetonų šeima atsidūrė varganoje padėtyje. Padėjo tai, kad JAV buvo saugoma Lietuvos Respublikos iždui priklausiusio aukso dalis, kurios vertė siekė 23 milijonus dolerių. Kadangi šias lėšas sovietams okupavus Lietuvą Vašingtonas „įšaldė", jos buvo išsaugotos. 1941 metų gegužę JAV valdžia leido iš dalies pasinaudoti šiomis lėšomis jas skiriant Lietuvos pasiuntinybių ir diplomatinio korpuso darbuotojų užsienyje išlaikymui. Tokiu būdu Lietuvos Prezidentui buvo išmokamas 800 dolerių atlyginimas. Jis prilygo JAV vidutinio rango tarnautojo atlyginimui, tačiau visai gausiai šeimai išlaikyti jo nepakako.

1943 metų pabaigoje Prezidento optimizmas išseko. Jam kėlė nerimą 1943 metų gruodžio 1 dieną Teherane įvykęs neoficialus Franklino D. Ruzvelto ir Josifo Stalino pokalbis, kuriame JAV Prezidentas sutiko su sovietų pretenzijomis į Pabaltiją. Nors apie šį sandėrį pasaulis sužinojo tik po 18 metų, A. Smetona nujautė, ką gali lemti šis susitikimas. Visada pasižymėjęs gera politine nuovoka paskutiniame laiške 1944 metų sausio 6 dieną A. Smetona Lietuvos nepaprastajam pasiuntiniui ir įgaliotajam ministrui Vašingtone P. Žadeikiui pateikė toliaregiškų įžvalgų: „Nė Anglija, nė JAV nestos už teisybę, nė dėl Lenkijos, nė dėl Pabaltijo nejudins savo draugiškų santykių su Rusija. Dabar Trijų Didžiųjų sąjunga garbina pajėgą, o ne teisę ir teisėtumą. <...> Nežabota Rusijos veikla suskaldys mažųjų Europos tautų vienybę ir jų akivaizdoje palaidos Anglijos (o gal ir Amerikos) moralinį svorį politikoje. Tad kritingoji valanda išmuš, kai vokiečiai bus pramušti. Dabar mūsų skubiausias klausimas, kaip išgelbėti lietuvių tautą nuo pražūties, nuo galutinio jos išnaikinimo, jei rusai grįš Lietuvon. Jiems visi ne komunistai bus „Rusijos tėvynės" išdavikai. Taigi nekaltų gyventojų korimams, šaudymams ir namų deginimams, žmonių gabenimams Sibiran nebus galo." (1944 01 06, A. Smetonos laiškas P. Žadeikiui, *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, sudarė D. Dapkutė, Kaunas, 1999, p. 656–657). Reaguodamas į Teherano konferenciją, Prezidentas A. Smetona rengėsi rašyti laišką JAV Prezidentui Franklinui D. Ruzveltui, tačiau nespėjo.

1943 m. kovo 12 d. laiške S. Lozoraičiui A. Smetona rašė: „Aš ir žmona gyvename Clevelande viename bute su sūnaus šeima <...>. Materialiai laikomės neblogai, moraliai jaučiamės nekaip, kadangi Lietuvos rytojus nežinomas. Gyvename viltimi. Milžinai diktatoriai, besimušdami, nusikamuos, tada Anglijos ir Amerikos svoris galės daug nulemti, tada nykštukai, kurie tarp jų, galės išsivaduoti".

1943-03-12, A. Smetonos laiškas S. Lozoraičiui, *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, Kaunas, 1999, p. 170.

The President's activity in the USA

President Antanas Smetona hoped to be employed as an editor, publicist or lecturer, but no one dared to hire him. The family ended up in a very poor position, when their savings were completely spent. The part of gold (worth 23 million of dollars), which had belonged to the treasury of the Lithuanian Republic and which was kept in the USA, was of some help. They were saved, because Washington "froze" these funds after the Soviet occupation. In May 1941, the US authorities allowed partial use of these funds to support Lithuanian Legations and diplomatic corps abroad. Thus the President of Lithuania was paid a salary of 800 dollars. It equaled to a salary of a mid-level officer, however this was insufficient to support the large family of Antanas Smetona.

At the end of 1943 the optimism of the President depleted. He was disturbed by the unofficial conversation of December 1, 1943 in Teheran, between Franklin D. Roosevelt and Joseph Stalin whereby the US President agreed with the Soviets' claims to the Baltic countries. Antanas Smetona felt the possible consequences of this meeting, although the world learned about this deal only 18 years later. In response to the Teheran conference, President Antanas Smetona was planning to write a letter to President Franklin D. Roosevelt, however, his activity was ceased by a sudden death.

Vietoj epilogo

Prisimindami vieną tragiškiausių Lietuvos istorijos tarpsnių – 1940 m. birželį

parsidėjusią sovietų okupaciją turėtume įsigilinti į tarptautinės politikos aplinkybes bei žmogiškąjį faktorių. Nors viešojoje erdvėje vis dar girdimi sovietinės propagandos atgarsiai, neva reikėjo A. Smetonai likti ir verčiau žūti Lietuvoje, nei bėgti į užsienį. Dažnai pridedama, jog nei Latvijos, nei Estijos prezidentai nepaliko savo šalies. Tačiau Estijos prezidentas Konstantinas Piatsas nė nemanė iš jos bėgti ir su sovietais jis kolaboravo ilgiau nei dešimtmetį ir jau būdamas Estijos prezidentu. Latvijos prezidentas Karlis Ulmanis taip pat tikėjosi, jog tapdamas paklusnia sovietų marionete bent tuo pasitarnaus savo šaliai. Tuo tarpu Prezidentas A. Smetona ryžosi rizikuoti, tačiau nepasiduoti sovietams ir kovoti už Lietuvos interesus iki galo. Taigi ne silpnos aukos pozicija, bet apsisprendimas kovoti ieškant pagalbos užsienyje ir tęsiant savo veiklą yra vertas pagarbos.

Dr. Ingrida Jakubavičienė, Istorinė LR Prezidentūra Kaune

